

Slovenska knjižnica & KUD Logos

Pogovorni večeri

03

Četrtek, 13. decembra 2007, ob 19. uri

dvorana Slovenske knjižnice

Einspielerjeva 1, Ljubljana

Izhodišče za razpravljanje ob knjigi

Immanuela Kanta *Zgodovinsko-politični spisi*

je vprašanje:

Ali je mogoče zgodovino še misliti kot področje delovanja uma?

Večer bosta uvedla

DR. RADO RIHA IN DR. ROK SVETLIČ

Immanuel Kant

ZGODOVINSKO–POLITIČNI SPISI

Uvodna študija in pojasnila: Rado Riha

Prevod: Samo Tomšič, Rado Riha, Maila Golob, Mirko Hribar

Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006

IDEJA K OBČI ZGODOVINI S KOZMOPOLITSKEGA GLEDIŠČA*

Ne glede na to, kakšen pojem o *svobodi volje* si bomo ustvarili z metafizičnega gledišča, so *pojavi* te volje, človeška dejanja, tako kot vsaka druga naravna danost vendarle določeni glede na obče naravne zakone. A za zgodovino, ki se ukvarja s pripovedjo teh pojavov, naj bodo vzroki zanje še tako globoko skriti, lahko vendarle upamo, da bo, ko obravnava igro svobode človeške volje *v velikem*, lahko odkrila njen pravilni potek in da bo na ta način to, kar je pri posameznih subjektih videti zapleteno in brez pravila, glede na celoten rod vendarle lahko spoznano kot razvoj njegovih prvotnih zasnov, ki nenehno, čeprav počasi, napreduje. Zakonske zveze z rojstvi, ki so njihova posledica, in umiranje so tako močno podvrženi vplivu svobodne volje ljudi, da se zdi, da ne poznajo nobenega pravila, glede na katerega bi lahko vnaprej izračunali njihovo število. Kljub temu pa njihove letne statistike v velikih deželah dokazujejo, da se ravno tako dogajajo po stalnih naravnih zakonih kot nestalni vremenski pojavi, ki jih posamič ni mogoče predvideti, v celoti vzeto pa jim vendarle uspeva, da ohranjajo rast rastlinstva, tok rek in druge naravne pojave v homogenem neprekinjenem teku. Tako posamezniki kakor cela ljudstva bolj malo mislijo na to, da pri tem, ko vsak po svoji volji in pogosto drug proti drugemu zasledujejo lastne namere, neopazno sledijo naravni nameri, ki jim je neznana in deluje kot neke vrste vodilo, pri čemer to namero, ki bi jih sicer, tudi če bi jim bila znana, bolj malo zanimala, s svojim delovanjem podpirajo.

Ker ljudje v svojih prizadevanjih v celoti vzeto ne ravnajo le nagonsko kot živali, a tudi ne, kot umni kozmopoliti, v skladu z dogovorjenim načrtom, se zdi, da o njih tudi ni mogoča (kot denimo o čebelah ali bobrih) načrtna zgodovina. Če si njihovo delanje in nehanje ogledamo na velikem odru sveta, se ne moremo ubraniti določene nejevolje: čeprav se namreč v posamičnem tu in tam pokaže modrost, bomo končno vendarle ugotovili, da je v velikem vse skupaj stkano iz neumnosti, otroške nečimrnosti, pogosto tudi otroške zlobe in razdiralne sle. Pri tem na koncu ne vemo, kaj naj si sploh mislimo o našem rodu, ki je tako domišljav zaradi svojih prednosti. Za filozofa tu ni druge poti, kakor da poskusi, ali bi – ker pri ljudeh in njihovi igri v velikem ne more predpostaviti nobene umne *lastne namere* – v tem nesmiselnem teku človeških zadev ne mogel odkriti neke *naravne namere*, na podlagi katere bi bila o bitjih, ki delujejo brez lastnega načrta, vendarle možna zgodovina glede na določen

* K tej razlagi me je prisililo eno izmed kratkih poročil v dvanajsti številki *Gothaische gel. Zeit. [Gothski učeni časnik]* t. 1. Poročilo nedvomno povzema del mojega pogovora z učenjakom, ki se je na svoji poti ustavil pri meni, vendar brez pričujoče razlage njegov smisel ne bi bil razumljiv.

načrt narave. Zanima nas, ali nam bo uspelo najti vodilo za tako zgodovino, naravi pa bomo prepustili, da ustvari moža, ki bo sposoben v skladu z njim oblikovati zgodovino. Tako je ustvarila *Keplerja*, ki je ekscentrične tire planetov na nepričakovan način podvrigel določenim zakonom; prav tako *Newtona*, ki je te zakone pojasnil na osnovi splošnega naravnega vzroka.

PRVI STAVEK

Vse naravne zasnove kakega bitja so določene tako, da se nekoč razvijejo do popolnosti in v skladu s smotrom. Pri vseh živalih nam to potrjujeta tako zunanje kakor notranje oziroma razčlenjujoče opazovanje. Organ, ki se ga ne sme uporabiti, ureditev, ki ne dosega svojega smotra, sta protislovje v teleološkem naravnem nauku. Če namreč opustimo zgornje načelo, nimamo več opraviti z zakonito naravo, ampak z naravo, ki se igra brez smotra. In na mesto vodila uma stopi žalostna približnost.

DRUGI STAVEK

Pri človeku (kot edinem umnem bitju na Zemlji) se morajo tiste naravne zasnove, ki merijo na rabo njegovega uma, popolnoma razviti le pri rodu, ne pa pri individuu. Um je zmožnost bitja, da pravila in namere za rabo vseh svojih sil razširi daleč čez naravni nagon, in pri svojih zasnutkih ne pozna nobenih meja. Vendar pa sam um ne deluje nagonsko, pač pa potrebuje poskuse, vajo in poučevanje, da bi lahko od ene stopnje uvidenja postopoma napredoval k drugi. Vsak človek bi moral zato, če bi se hotel naučiti, kako doseči popolno rabo vseh svojih naravnih zasnov, živeti nezmerno dolgo. Če pa je narava odmerila njegovemu življenju samo kratko dobo (kot se je to res zgodilo), tedaj potrebuje niz generacij, ki mu morda ni videti konca, in vsaka od teh generacij predaja drugi to, glede česar si je prišla na jasno, na ta način pa lahko narava končno prižene svoje kali v našem rodu do tiste razvojne stopnje, ki docela ustreza njeni nameri. In vsaj v človekovi ideji mora biti ta trenutek cilj njegovih prizadevanj, saj bi morali sicer imeti naravne zasnove po večini za jalove in nesmotrne. To pa bi odpravilo vsa praktična načela in porodilo sum, da se narava, katere modrost nam sicer koristi kot načelo za presojanje vseh ostalih pojavov, edino pri človeku otroško igra.

TRETJI STAVEK

Narava je hotela, da proizvede človek vse, kar sega čez mehanično ureditev njegovega živalskega bivanja, v celoti iz samega sebe, in daje deležen samo tiste srečnosti ali popolnosti, ki si jo je, prost nagonov, ustvaril sam z lastnim umom. Narava namreč ne naredi ničesar, kar bi bilo odveč, in v uporabi sredstev za svoje smotre ni potratna. Ker je dala človeku um in na njem utemeljeno svobodo volje, je bilo s tem že jasno nakazano, kaj namerava storiti glede njegove opremljenosti. Tako naj ga ne bi vodili nagoni, prav tako naj ne bi bil oskrbljen in poučen s prirojeno vednostjo, pač pa bi moral vse proizvesti iz samega sebe. Izum njegove prehrane, njegovih oblačil, njegove zunanje varnosti in obrambe (za kar mu ni dala ne bikovskih rogov, ne levjih krempljev, ne pasjega zobovja, pač pa samo roke), vse ugodnosti, zaradi katerih lahko življenje postane prijetno, celo njegovo spoznanje in njegova preudarnost, pa tudi dobrota njegove volje, vse to naj bi bilo v celoti njegovo lastno delo. Zdi se, da si je narava bila tu všeč v svoji največji varčnosti in da je svojo živalsko opremo zato odmerila tako skopo, da jo je tako natančno uskladila s skrajno potrebo začenjajoče se eksistence, kakor da bi hotela, da naj bo človek, potem ko se bo iz največje surovosti enkrat s svojo lastno dejavnostjo povzpел do največje spretnosti, notranje popolnosti v načinu mišljenja in s tem do srečnosti (kolikor je to možno na tem svetu), za vse to tudi edini zaslužen in dolžan zahvalo edino samemu sebi. Pravzaprav tako, kakor da bi narava merila bolj na njegovo umno *samovrednotenje* kot na njegovo dobropočutje. Kajti tek človeških zadev je tak, da čaka na človeka cela množica težav. Zdi pa se, da naravi sploh ni šlo za to, da bi človek živel dobro [wohl], pač pa ji je šlo za to, da naj se svojim delovanjem privede do te stopnje, da lahko s svojim ravnanjem postane vreden življenja in dobropočutja. Ob tem pa je vendarle nenavadno naslednje: videti je, da starejši rodovi opravljajo svoj mukotrni posel le zavoljo poznejših, zato namreč, da bi jim pripravili stopnjo, na podlagi katere bodo lahko še zvišali gradnjo, ki je namera narave; hkrati pa naj bi samo poznejši uživali srečo, da bodo prebivali v zgradbi, ki jo je gradil dolg niz njihovih prednikov (seveda brez lastne namere), ne da bi bili sami deležni sreče, ki so jo pripravljali. A naj se to zdi še tako skrivnostno, je vendarle prav tako tudi nujno, kakor hitro predpostavimo, da naj ima živalski rod um in da naj se kot razred umnih bitij, ki so vsa smrtna, njihov rod pa je nesmrten, vendarle povzpne do popolnosti v razvoju svojih zasnov.

ČETRTI STAVEK

*Sredstvo, ki ga uporablja narava, da bi dosegla razvoj vseh svojih zasnov, je njihov antagonizem v družbi, kolikor ta antagonizem na koncu vendarle postane vzrok za njihov zakonit red. Z antagonizmom razumem tu nedružabno družabnost ljudi, se pravi njihovo težnjo, da se povežejo v družbo, pri čemer je ta težnja hkrati povezana s splošnim odporom, ki nenehno grozi s tem, da bo družbo ločil. Zasnova zanjo je očitno vsebovana v človeški naravi. Človeku je lastno nagnjenje, da se *podružblja*, ker se v takem stanju počuti bolj človek, se pravi, ker bolj občuti razvoj svojih naravnih zasnov. Vendar pa je zanj značilna tudi močna težnja, da se *osami* (izolira), ker se v sebi srečuje tudi z nedružabno lastnostjo, da naj bo vse tako, kot si je sam zamislil, zato pričakuje z vseh strani odpor, saj tudi o samem sebi ve, da je nagnjen k upiranju drugim. Prav ta odpor pa prebudi vse človekove sile in ga pripravi k temu, da premaga svojo lenobnost in da si, gnan s častihlepnostjo, oblastiželjnostjo ali pohlepom, zagotovi položaj med svojimi tovariši, ki jih sicer bolj slabo *prenaša*, a *brez njih* tudi ne more. Zato tu pride do prvih resničnih korakov od surovosti h kulturi, kije pravzaprav vsebovana v človekovi družbeni vrednosti; postopoma se tako razvijejo vsi talenti, izoblikuje se okus in z nenehnim razsvetljevanjem je narejen začetek za utemeljitev načina mišljenja, ki lahko surovo naravno zasnovo za nravno razlikovanje sčasoma preobrazi v neka praktična načela, na ta način pa lahko naposled soglašanje z družbo, ki je *patološko* izsiljeno, preobrazi v *moralno* celoto. Brez onih lastnosti nedružabnosti, ki same po sebi sicer niso prijazne in netijo odpor, na katerega mora nujno naleteti vsak posameznik pri svojih egoističnih zahtevah, bi v arkadičnem ovčarskem življenju ob popolni slogi, zadostnosti in vzajemni ljubezni vsi talenti ostali skriti, ljudje pa bi, dobrodušni kot njihove ovce, ki jih pasejo, svojemu bivanju dali vrednost, ki bi bila komaj kaj večja od tiste, ki jo ima to njihovo domače živinče; praznine stvarstva glede smotra, ki ga imajo kot umna narava, ne bi zapolnili. Bodimo torej hvaležni naravi za to, da se ne prenašamo, za nevoščljivo tekmujočo nečimrnost, za nepotešljiv pohlep po imetju ali po vladanju! Brez vsega tega bi vse odlične naravne zasnove za vse večne čase nerazvite dremale v človeštvu. Človek hoče slogo, a narava ve bolje, kaj je dobro za njegov rod, in hoče razdor. Človek hoče živeti udobno in zabavno, narava pa hoče, da preseže lenobnost in nedejavno zadovoljnost z malim, hoče, da se zažene v delo in težave ter da proti njim najde tudi sredstva, s pomočjo katerih se jih lahko preudarno reši. Naravna gonila, viri nedružabnosti in vsesplošnega odpora, ki porodijo toliko zla, a vendarle tudi priganjajo k novemu naprežanju sil, s tem pa k večjemu razvoju naravnih zasnov, nam torej kažejo ureditev modrega Stvarnika, ne pa denimo roke zlobnega duha, ki bi se mešal v njegovo čudovito ustanovo in jo kazil ali pa jo zaradi zavisti skvaril.*

PETI STAVEK

*Največji problem za človeški rod, h katerega rešitvi ga sili narava, je v tem, da doseže civilno družbo, v kateri vobče vlada pravo. Ker je mogoče le v družbi, in sicer v tisti, v kateri vlada največja svoboda, torej vsesplošni antagonizem njenih članov, hkrati pa so meje te svobode skrajno natančno določene in zavarovane, da bi lahko obstajala s svobodo drugih, – ker je torej le v družbi mogoče doseči najvišjo namerano narave, in sicer razvoj vseh njenih zasnov v človeštvu, narava tudi hoče, da si človeštvo ta smoter, tako kot vse smotre svoje določenosti, daje samo. Zato mora biti družba, v kateri je mogoče najti *svobodo pod zunanjimi zakoni*, ki je v najvišji možni meri povezana s silo, ki se ji ni mogoče upirati, se pravi popolnoma *pravična civilna ureditev* [*bürgerliche Verfassung*], takšna družba mora biti torej nujno najvišja naloga, ki jo narava postavlja človeškemu rodu. Narava lahko namreč doseže svoje druge namere z našim rodом le z rešitvijo in izvršitvijo te naloge. Stiska je tisto, kar prisili človeka, ki se sicer tako navdušuje za nevezano svobodo, da stopi v to stanje prisile; in sicer najvišja stiska med vsemi, se pravi stiska, ki jo ljudje drug drugemu povzročajo sami, saj so njihova nagnjenja vzrok za to, da v divji svobodi ne morejo dolgo obstajati drug ob drugem. A v takšni ogradi, kakršna je civilno združenje, imajo nato prav ta nagnjenja kar najboljši učinek: tako kot se drevesa v gozdu s tem, ko poskuša vsako prikrajšati drugo za zrak in sonce, medsebojno prisilijo, da iščejo oboje nad seboj, tako pa dobijo lepo ravno rast. Tista, ki poganjajo svobodno ter širijo svoje veje tako, kot se jim zdi in ločeno drugo od drugega, pa, prav narobe, rastejo zverženo, počez in krivo. Vsa kultura in umetnost, ki krasita človeštvo, najlepši družbeni red, sta plodova nedružabnosti, ki samo sebe prisili, da se disciplinira in da tako, z izsiljeno umetnostjo, popolnoma razvije kali narave.*

ŠESTI STAVEK

*Ta problem je najtežji, hkrati pa je problem, ki ga bo človeški rod rešil najpozneje. Težava, ki nam jo predstavi že gola ideja te naloge, je v naslednjem: človek je žival, ki *potrebuje*, če živi med drugimi svojega rodu, *gospodarja*. Kajti svojo svobodo bo v razmerju do svojih podobnikov gotovo zlorabil; in čeprav kot umno bitje želi zakon, ki bi svobodi vseh postavil pregrade, ga njegovo samoljubno živalsko nagnjenje vendarle nagovori, da tam, kjer sme, samega sebe izvzame. Potrebuje torej *gospodarja*, ki bo zlomil njegovo samovoljo in ga prisilil, da bo ubogal občeveljavno voljo, ob kateri je lahko vsak svoboden. A od kod bo vzel tega gospodarja? Od nikoder drugod kakor iz človeškega rodu. Vendar je ta gospodar prav tako žival, ki potrebuje gospodarja. Stvari se torej lahko loteva kakor hoče, a ni videti, kako bi lahko prišel*

do poglavarja javne pravičnosti, ki bi bil sam pravičen, pa naj išče poglavarja v eni sami osebi ali pa v družbi številnih za to izbranih oseb. Vsak izmed njih bo vedno zlorabil svojo svobodo, če nima nad seboj drugega, ki ima glede na zakone oblast nad njim. Poglavar pa naj bi bil pravičen *sam na sebi* in bil vendarle *človek*. Ta naloga je zato najtežja med vsemi, da, njena popolna rešitev je nemogoča: iz tako krivega lesa, iz kakršnega je narejen človek, ni mogoče stesati nič čisto ravnega. Narava nam nalaga le, da se bližamo tej ideji.* Da pa je to naloga, ki bo opravljena najpozneje, izhaja med drugim tudi iz naslednjega: zanjo so potrebni pravilni pojmi o naravi možne ureditve, velika izkušnost, bogato poučena s potekom stvari v svetu, razen vsega tega pa še dobra volja, ki jo je pripravljena sprejeti. Tri takšne sestavine pa se le stežka znajdejo skupaj, če pa se to že zgodi, pa le zelo pozno in po številnih ne-uspešnih poskusih.

SEDMI STAVEK

Problem vzpostavitve popolne civilne ureditve je odvisen od problema zakonitega zunanje razmerja držav in ga ni mogoče rešiti brez njegove rešitve. Kaj nam koristi, če si prizadevamo za zakonito civilno ureditev med posameznimi ljudmi, se pravi za ureditev *občestva*? Prav tista nedružabnost, ki ljudi sili k temu, je tudi vzrok za to, da je vsako občestvo v zunanjem razmerju, se pravi kot država v odnosu do držav, v nevezani svobodi, tako da mora ena pričakovati od druge prav tista zla, ki so bila v breme posameznim ljudem in ki so jih prisilila, da so stopili v zakonito civilno stanje. Narava je torej to, da se ljudje med seboj ne prenašajo, da se celo velike družbe in državna telesa teh bitij med seboj ne prenašajo, zopet uporabila kot sredstvo, s pomočjo katerega je v njihovem neizogibnem *antagonizmu* našla stanje miru in varnosti. Drugače rečeno, s pomočjo vojn in pretiranega oboroževanja zanje, ki nikoli ne pojenja, s pomočjo stiske, ki jo mora zaradi tega znotraj sebe naposled začutiti vsaka država, celo med samim mirom, žene narava k poskusom, ki so sprva še nepopolni, naposled pa prižene države, po številnih opustošenjih, prevratih in celo po popolnem notranjem izčrpanju njihovih moči, k temu, kar bi jim lahko um povedal tudi brez tako žalostnega izkustva, in sicer: da stopijo iz brezzakonitega stanja divjakov in zakoračijo v zvezo ljudstev, v kateri nobena, niti najmanjša država, svoje varnosti

* Človekova vloga je torej zelo umetna. Kako je s prebivalci drugih planetov in z njihovo naravo, tega ne vemo; če pa bomo to nalogo narave opravili dobro, si lahko laskamo, da smemo med našimi sosedi v svetovni zgradbi zahtevati zase položaj, ki še zdaleč ni nizek. Morda lahko pri njih vsak individuum v obdobju svojega življenja doseže vso svojo določitev. Pri nas je drugače, samo rod lahko upa na kaj takega.

in svojih pravic ne more pričakovati od lastne moči ali lastnega pravnega presojanja, ampak jih lahko pričakuje le od te velike zveze ljudstev (*foedus amphictyonum*), od združene moči in od odločitve v skladu z zakoni združene volje. Naj se zdi ta ideja še tako sanjaška in naj so jo kot takšno še tako zasmehovali, denimo pri *Labbé de Saint-Pierru* ali *Rousseauju* (morda zato, ker sta menila, da je uresničitev take zveza preblizu), je vendarle neizogiben izhod iz stiske, ki jo ljudje povzročajo drug drugemu, stiske, ki tudi države prisili k isti odločitvi (naj bo zanje še tako težka), h kateri je bil prav tako nerad prisiljen tudi divjak, in sicer, da opusti svojo brutalno svobodo in da v zakoniti ureditvi poišče mir in varnost. Vse vojne so torej prav tako tudi poskusi (ki sicer niso namera ljudi, ampak so namera narave), da se vzpostavijo nova razmerja med državami in da se s pomočjo razdejanja ali pa vsaj razkosanja starih¹ oblikujejo nova telesa, ki pa se prav tako ne morejo ohraniti – ne sama v sebi ne eno poleg drugega – in ki morajo zato prestati nove podobne revolucije. Vse dokler ni končno, deloma z najboljšo možno urejenostjo civilne ureditve od znotraj, deloma s skupnim dogovorom in zakonodajo od zunaj, doseženo stanje, ki je podobno civilnemu občestvu in lahko tako kot *avtomat* ohranja samo sebe.

Ali naj zdaj od *epikurejskega* stekanja učinkujočih vzrokov pričakujemo, da bodo države kot drobceni delci materije s svojim naključnim trkom oblikovale najrazličnejše tvorbe, ki jih bodo nova trčenja spet razdejala, vse dokler se končno *naključno* ne bo posrečila taka tvorba, ki se bo zmožna ohraniti v svoji obliki (srečno naključje, ki se bo verjetno le težko kdaj zares zgodilo!); ali pa naj prej domnevamo, da je tek narave pri tem pravilen in da vodi naš rod od najnižje stopnje živalstva postopoma vse do najvišje stopnje človeštva, in sicer s pomočjo njegove lastne večine, tudi če je ta od človeka izsiljena, in da narava v tej na videz divji razporeditvi na popolnoma pravilen način razvija tiste izvorne zasnove; ali pa nam je ljubše, da iz vseh teh človeških učinkovanj in nasprotnih učinkovanj v velikem ne nastane nič, vsaj ne nič pametnega, tako da ostaja vse tako, kakor je veljalo od nekdaj, in da zato tudi ni mogoče napovedati, ali nam razdor, ki je za naš rod nekaj tako naravnega, ne pripravlja na koncu, tudi če bomo v še tako nraavnem stanju, pekel zlega, s tem ko bo nemara samo to stanje in vse dosedanje napredke v kulturi zopet uničil z barbarskim opustošenjem (usoda, za katero pod vladavino slepega naključja ne moremo odgovarjati, s to vladavino pa se dejansko ujema brezzakonska svoboda, če ji ne pripišemo naravnega vodila, ki je na skrivaj povezano z modrostjo!). Vsa ta vprašanja se nekako iztekajo v vprašanje, ali je morda umno, da predpostavimo, da je naravno ukrepanje *smotrno* v delih, v celoti pa vendarle *nesmotrno*? To, kar je opravilo nesmotrno stanje divjakov, da je namreč zadrževalo vse naravne zasnove v našem rodu, da pa ga je z vsem zlim, v katerega ga je postavilo, končno prisililo, da je iz tega stanja stopil v civilno ureditev, v kateri je mogoče razviti vse tiste kali, prav

to opravi tudi barbarska svoboda že ustanovljenih držav: z uporabo vseh sil občestev za njihovo oboroževanje drugega proti drugemu, z opustošenji, ki so posledica vojne, še bolj pa z nujnostjo, da so vedno v stanju pripravljenosti za vojno, je napredovanje popolnega razvoja naravnih zasnov sicer zavrto, hkrati pa v nasprotju s tem tista zla, ki jih to stanje poraja, primorajo naš rod, da za medsebojno nasprotovanje številnih držav, ki izvira iz njihove svobode in je na sebi sicer zdravilno, odkrije zakon ravnotežja in da uvede združeno silo, ki ta zakon podpira, torej kozmopolitsko stanje javne državne varnosti. To stanje ni čisto brez vsake *nevarnosti*, zato da sile človeštva ne bi zaspale, a prav tako ni brez načela *enakosti* v njihovem medsebojnem *učinkovanju* in *nasprotnem učinkovanju*, da ne bi druga druge razdejele. Dokler ni narejen ta zadnji korak (in sicer zveza držav), torej skoraj na pol poti do nje, mora človeška narava pretrpeti najhujša zla, in to pod varljivim videzom zunanje blaginje. In *Rousseau* se niti ni tako zelo motil, ko je dal prednost stanju divjakov, če namreč pozabimo na to zadnjo stopnjo, ki jo mora naš rod še doseči. Umetnost in znanost sta nas v veliki meri *kultivirali*. Vse do nadležnosti smo *civilizirani* za najrazličnejše družabne priljudnosti in spodobnosti. Še zelo veliko pa nam manjka do tega, da bi se lahko imeli za že *moralizirane*. Ideja moralnosti sodi še h kulturi, tista raba te ideje, v kateri gre le za to, kar je pri častiljubju in zunanji spodobnosti podobno nravnosti, pa sodi le k civiliziranosti. Dokler pa države uporabljajo vse svoje sile le za svoje nečimrne in nasilne razširitvene namere in tako nenehno zavirajo počasni trud za notranje oblikovanje načina mišljenja svojih državljanov, dokler jim v tej nameri celo odtegujejo sleherno podporo, ne moremo pričakovati nič takega. Za kaj takega je namreč potrebno vsako občestvo od znotraj obdelovati tako, da poskrbi za omiko svojih državljanov. Vse dobro, ki ni cepljeno na moralno dobro nastrojenost, pa je samo goli videz in bleščeča beda. Človeški rod bo v tem stanju verjetno ostal tako dolgo, dokler se ne bo, na način, ki sem ga omenil, s svojo dejavnostjo povzpel iz kaotičnega stanja svojih državnih razmerij.

OSMI STAVEK

Zgodovino človeškega rodu imamo lahko v velikem za izvrševanje skritega načrta narave, ki naj pripelje do notranje – za ta smoter pa tudi zunanje – popolne državne ureditve kot edinega stanja, v katerem lahko narava popolnoma razvije vse svoje zasnove v človeštvu. Stavek je sklep, izpeljan iz tega, kar je bilo povedano prej. Kot vidimo, ima lahko filozofija tudi svoj *hiliazem*, toda to je *hiliazem*, katerega nastanek podpira njena ideja, čeprav le zelo od daleč, tako da je ta *hiliazem* vse kaj drugega kakor sanjaški. Gre le za to, ali lahko v izkustvu odkrijemo kaj od tega teka naravne namere. Trdim, da *nekaj malega*, saj se zdi, da rabi ta krogotok, da bi se sklenil, tako

dolgo, da lahko na podlagi majhnega dela, ki ga je človeštvo v tej nameri pustilo za seboj, določimo podobo njenega tira in razmerje dela do celote le enako negotovo kot določamo na podlagi vsega dosedanega opazovanja neba tir, po katerem gre v velikem sistemu zvezd stalnic sonce skupaj z vso vojsko svojih spremljevalcev. Vendar lahko na podlagi občega temelja sistematične ureditve svetovne zgradbe in na podlagi tistega malega, kar vemo iz opazovanj, pri tem dovolj zanesljivo sprejmemo sklep o dejanskosti takega krogotoka. A za človeško naravo je pač značilno, da celo do najbolj oddaljenega obdobja, ki čaka naš rod, ne more biti ravnodušna, če je le mogoče z gotovostjo pričakovati, da bo nastopilo. To še zlasti velja v našem primeru, saj se zdi, da lahko z našim lastnim umnim ravnanjem dosežemo, da ta, za naše potomce tako razveseljiv trenutek, nastopi hitreje. Zato postanejo za nas zelo pomembne tudi šibke sledi, ki kažejo na približevanje tega obdobja. Države so zdaj že v tako umetnem medsebojnem razmerju, da ne more nobena izmed njih popustiti glede notranje kulture, ne da bi v razmerju do drugih izgubila moč in vpliv. Tako je torej v precejšni meri zagotovljeno, če že ne napredovanje, pa vsaj ohranjanje tega smotra narave, in to celo tam, kjer gre za njihove častihlepne namere. Nadalje: tudi v civilno svobodo zdaj ni več mogoče kar tako poseči, ne da bi država občutila škodo, ki jo to povzroča vsem panogam, zlasti trgovanju, s tem pa pelje tudi do zmanjševanja vseh državnih sil v zunanjem razmerju. Ta svoboda pa se postopoma širi. Če občana ovirajo pri tem, ko išče svojo blaginjo na vse njemu samemu vsečne načine, pod pogojem, da se ti načini ujemajo s svobodo drugih, tedaj zavirajo živahnost splošnega pogona, s tem pa tudi sile celote. Zato čedalje bolj odpravljajo osebne omejitve njegovega delanja in nehanja, temu pa dodajajo še splošno versko svobodo. Na ta način pa postopoma nastaja *razsvetljenstvo*, skupaj z blodnjami in muhavostmi, ki se pritaknejo zraven; *razsvetljenstvo* kot tisto veliko dobro, ki ga lahko človeški rod potegne celo iz samoljubnih megalomanskih namer svojih gospodarjev, kadar ti gledajo le na svoje koristi. To *razsvetljenstvo*, ki ga spremlja, ker se *razsvetljeni* človek temu enostavno ne more izogniti, tudi njegova srčna udeleženosť na dobrem, se mora postopoma povzpeti vse do prestolov in vplivati celo na načela njihovega vladanja. Čeprav na primer našim vladarjem sveta za zdaj ne ostaja nič denarja za javne vzgojne ustanove in nasploh za vse, kar zadeva najboljše tega sveta, saj so vsa sredstva že vnaprej načrtovana za prihodnjo vojno, bodo vendarle našli lastno korist v tem, da sicer šibkih in počasnih samostojnih prizadevanj svojega ljudstva v teh zadevah vsaj ne bodo zavirali. In končno: sama vojna postopoma postaja dejavnost, ki je ne samo nekaj zelo umetnega, glede svojega izida za obe strani zelo negotovega, ampak je zaradi hudih nasledkov, ki jih država občuti v vse večjem dolžniškem bremenu (novem izumu), za katerega ni videti, kdaj bi ga bilo mogoče poplačati, nekaj zelo vprašljivega, razen tega pa v našem delu sveta, ki je tako močno povezan s posli,

vsak državni pretres tako močno vpliva na vse druge države, da se te države zaradi lastne ogroženosti, pa čeprav brez zakonite veljave, ponujajo kot razsodniki, na ta način pa pripravljajo od daleč vse za prihodnje veliko državno telo, ki ga svet pred nami ne pozna. Čeprav je to državno telo za zdaj samo zelo grob zasnutek, se vendar v vseh udih, katerim gre za ohranitev celote, tako rekoč že prebujajo neko občutje, to pa zbuja upanje, da se bo, po številnih revolucijah preoblikovanja, končno nekoč vzpostavilo to, kar je najvišja namera narave, in sicer *obče kozmopolitsko stanje* kot poganjek, v katerem se razvijajo vse izvire zasnove človeškega rodu.

DEVETI STAVEK

Filozofski poskus, da bi občo svetovno zgodovino razdelali glede na načrt narave, ki meri na popolno civilno združenje v človeškem rodu, moramo obravnavati kot nekaj možnega in kot nekaj, kar samo prispeva k tej naravni nameri. Namen napisati zgodovino glede na idejo, kako naj bi potekal tek sveta, če naj bi ustrezal določenim umnim smotrom, je sicer nenavaden in na prvi pogled neslan; zdi se, da lahko taka namera pripelje le do nastanka *romana*. Če pa lahko sprejmemo predpostavko, da narava celo v igri človeške svobode ne deluje brez načrta in končne namere, bi ta ideja vendarle lahko postala uporabna. In čeprav smo preveč kratkovidni, da bi spregledali tajni mehanizem njenih ukrepov, nam ta ideja vendarle lahko služi kot vodilo, da *agregat* človeških dejanj, ki je sicer brez načrta, prikažemo kot *sistem*. Če začnemo namreč z *grško* zgodovino – kot zgodovino, ki nam je ohranila vso starejšo ali istočasno zgodovino ali pa se mora slednja skozi njo vsaj potrjevati* – in sledimo njenemu vplivu na tvorbo in popačenje državnega telesa *rimskega* ljudstva, ki je požrlo grško državo, dalje, če vse do naše dobe sledimo njegovemu vplivu na *barbare*, ki so ga razdejali, če pri tem *priložnostno* dodajamo državno zgodovino drugih ljudstev, tako kot je vednost o njih postopoma dospela do nas prav prek teh razsvetljenih narodov, bomo odkrili pravilni tek izboljšanja državne ureditve v našem delu sveta (ki bo verjetno nekoč vsem drugim zakonodajalcem). Če smo nadalje vedno pozorni le na civilno ureditev in njene zakone ter na razmerje med državami, kolikor sta tako prva kakor drugo z dobrim, ki sta ga vsebovala, nekaj časa rabila za

* Samo *učeno občinstvo*, ki je obstajalo neprekinjeno od svojega začetka vse do nas, lahko potrди staro zgodovino. Vse, kar sega čez to občinstvo, je *terra incognita*, in zgodovino ljudstev, ki so živela zunaj tega občinstva, je mogoče začeti le od tistega trenutka dalje, ko so stopila vanj. Z *judovskim* ljudstvom se je to zgodilo za časa Ptolemajcev z grškim prevodom Biblije, brez katerega bi bolj malo verjeli njihovim *izoliranim* poročilom. Razvoju njihovih pripovedi lahko sledimo od tu dalje (potem ko je bil ta začetek najprej raziskan tako, kot se spodobi). In tako je z vsemi drugimi ljudstvi. Prva stran v *Tukididu* (pravi *Hume*) je edini začetek vse resnične zgodovine.

to, da sta povzdigovala in povečevala ljudstva (in z njimi tudi umetnosti in znanosti), s tem, kar sta vsebovala napačnega, pa sta jih zopet strmoglavljala, vendar tako, da je vedno preostala kal razsvetljenstva, ki jo je vsaka revolucija razvijala dalje in ki je tako pripravljala naslednjo, še višjo stopnjo izboljšanja, bomo, tako vsaj menim, odkrili vodilo, ki lahko koristi ne le za pojasnitev zapletene igre človeških zadev ali za večino političnega prerokovanja prihodnjih državnih sprememb (korist, ki so jo znali tudi sicer potegniti iz človeške zgodovine, tudi če so jo razumeli kot nepovezan učinek svobode brez pravil!), ampak se z njegovo pomočjo tudi odpre (česar se ne smemo upravičeno nadejati, če ne predpostavimo naravnega načrta) tolažeč pogled na prihodnost, ki nam v širni daljavi kaže človeški rod, kako se s svojo dejavnostjo naposled le dvigne do stanja, v katerem se lahko popolnoma razvijajo vse kali, ki jih je narava položila vanj, tako da se lahko tu na Zemlji izpolni njegova določitev. Takšno *upravičenje* narave – ali, bolje, *Previdnosti* – ni nepomembna spodbuda za to, da izberemo posebno gledišče za obravnavo sveta. Kaj nam namreč pomaga, če slavimo in priporočamo v obravnavo veličastnost in modrost Stvarjenja v naravnem kraljestvu brez uma, če tisti del velikega prizorišča vrhovne modrosti, ki vsebuje smoter vsega tega – zgodovina človeškega rodu – deluje kot nenehen ugovor proti temu in nas pogled nanj primora, da z nejevoljo odvrčamo od njega svoje oči; s tem ko obupamo nad tem, da bi lahko v njej kdaj koli našli popolno umno namero, pa nas pripravi do tega, da upamo nanjo le v drugem svetu? Mojo namero bi razumeli napak, če bi menili, da sem s to idejo svetovne zgodovine, ki ima tako rekoč vodilo *a priori*, hotel izriniti delo s pravo, zgolj empirično pisano zgodovino. Gre samo za razmislek o tem, kar bi filozofska glava (ki bi morala biti med drugim zelo večča v zgodovini) lahko poskusila še z nekega drugega stališča. Razen tega mora sicer hvalevredna obširnost, s katero zdaj pišemo zgodovino svojega časa, pri vsakomur kar sama od sebe zbuditi pomislek glede tega, kako se bodo naši pozni potomci lotili zajemanja bremena zgodovine, ki jim ga bomo zapustili po nekaj stoletjih. Nedvomno bodo cenili zgodovino najstarejše dobe, o kateri bodo pričevanja že zdavnaj ugasnila, le z vidika tistega, kar jih zanima, z vidika tistega torej, kar so ljudstva in vlade dosegli ali pa kar so pokvarili s kozmopolitskega gledišča. Prav upoštevanje tega gledišča, prav tako tudi častihlepnosti tako državnih poglavarjev kakor njihovih služabnikov, da bi jih usmerili k edinemu sredstvu, ki lahko častitljiv spomin nanje prenese poznejšim časom, pa lahko deluje tudi kot *drobna* vzpodbuda za poskus take filozofske zgodovine.